

John Bergmans (1892-1980)

John Bergmans (1892-1980)

Tuinarchitect en plantenkenner

MARIANNE VAN LIDTH DE JEUDE

JOHANNA KARSSSEN-SCHÜÜRMAN

Bibliografieën en Oeuvrelijsten van Nederlandse Architecten en Stedenbouwkundigen

Onder redactie van JEAN-PAUL BAETEN, TJEERD BOERSMA, JOHANNA KARSSSEN, JULIETTE RODING, HEINO VAN RIJNBERK

BIBLIOGRAFIEËN EN OEUVRELIJSTEN VAN
BONAS
NEDERLANDE ARCHITECTEN EN STEDENBOUWKUNDIGEN

Hilversum
Verloren
2018

Dit boek verschijnt op initiatief van de Stichting Bibliografieën en Oeuvrelijsten van Nederlandse Architecten en Stedenbouwkundigen. De Stichting BONAS inventariseert sinds 1994 het werk van Nederlandse architecten, interieurarchitecten, stedenbouwkundigen en tuin- en landschapsarchitecten. Aan een aantal van deze ontwerpers worden monografieën gewijd in de BONAS boekenreeks. Daarnaast wordt het door BONAS geïnventariseerde architectonisch erfgoed ook digitaal toegankelijk gemaakt. Op de website www.bonas.nl is de Archiwijzer te vinden, de zoekmachine van BONAS, die zoekmogelijkheden biedt op architect, gebouwtype, locatie en selectieprocedure (o.a. architectuurprijsvragen) en daarnaast een overzicht geeft van wat sinds midden negentiende eeuw in de vaktijdschriften over architecten en hun werk is gepubliceerd.

De volgende personen en instellingen dragen bij aan het werk van de stichting BONAS: Architecten aan de Maas, M.A.M. Bruens, Diederendirrix architectuur & stedenbouw, EGM Architecten, Geurst & Schulze architecten, GGH architecten B.V., A.W. van Herk, Bond Heemschut, Hilberink-Bosch architecten, M.C. Kuipers, B. Laan, O. Macel, Molenaar & Co architecten, Johan van Nieukerken B.V., J.D. Peereboom Voller, Atelier PRO architecten, P. Peeters, H.J.M. Ruijssenaars, Scala-architecten, E. Stades-Vischer, R. Stenvert, TWA architecten, A.J.J. Vos, Walraad Architecten, Architectenbureau Marius van den Wildenberg B.V., M. Willinge.

Afbeeldingen op het omslag: *voorzijde*, Arboretum Kalmthout, België (fotografie Johanna Karssen-Schüürmann); *achterzijde*, Natuurtheater Oisterwijk tijdens de opvoering van 'De Paradijsvloek', 1936 (fotografie Wiel van de Randen, Spaarnestad). Tuin villa C.A. Brantjes, Vught, 1929, ontwerptekening John Bergmans. Botanische Tuin, Kerkrade, 1950-1960 (fotografie J. Savelkoul, Botanische Tuin, Kerkrade).

ISBN 978 90 8704 750 4

© Marianne van Lidth de Jeude, Johanna Karssen-Schüürmann, Stichting BONAS & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak: Rombus, Hilversum
Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

STICHTING N·H·BOS
ter bevordering van de landschapsarchitectuur

GRAVIN VAN BYLANDT
STICHTING

PRINS BERNHARD
CULTUURFONDS
De kunst van het geven

Inhoudsopgave

7 Inleiding

11 Van Antwerpen naar Oisterwijk – van tuinbaaszoen tot plantenkenner en tuinarchitect

- 11 Het begin
- 12 Langs kwekerijen en een buitenplaats
- 16 Vaste planten en plantennamen
- 21 Schrijver en tuinarchitect
- 27 Te midden van vakgenoten

31 Weelderig groen voor de Limburgse Mijnstreek

- 31 Bergmans' beroepspraktijk in Limburg
- 33 Analyse van Bergmans' werk
- 34 Parken voor educatie en recreatie
- 47 Sociale woonwijken – voor en na 1945
- 56 Begraafplaatsen
- 60 Bergmans als ontwerper

63 Ontwerp en beplanting: een samenhangende eenheid

- 63 Stijl en compositie: architectonisch en landschappelijk
- 67 Beplanting: rotsplanten, vaste planten, bomen en struiken

75 Schrijven over tuinkunst – John Bergmans als auteur

- 75 Artikelen
- 77 Boeken
- 85 Een schrijvend ontwerper

86 Noten

95 Oeuvrecatalogus

294 Overige werken

325 Namenlijst van door Bergmans toegepaste beplanting

343 Samenvatting

345 Summary

347 Illustratieverantwoording

348 Literatuur

358 Register personen en instellingen

364 Register plaatsen en projecten

368 Eerder verschenen in deze reeks

Wij maken ontwerpen

VOOR DEN AANLEG EN BEPLANTINGEN

De export naar bijna alle landen is ons grotendeels afgesneden. We hebben ons daarom meer ingericht voor levering van alle boomen, heesters, planten enz. in eigen land. Onze groote voorraden plantsoen en de kundige technische en wetenschappelijke leiding onzer zaak stellen ons in staat tegen zeer voordelinge prijzen plannen te maken en uit te voeren met levering van alle daarvoor benodigde materialen. Wij kunnen alle beplantingen van wegen, kanalen, badplaatsen, kloosters, sportparken, kerkhoven, rosaria enz., voor rijk, provincie, gemeente en particuliere instellingen uitvoeren.

Onze kweekerijen zijn de grootste en meest gevarieerde van het land. Gelieve even een aanvraag tot ons te richten als U plannen noodig hebt of beplantingen wilt laten uitvoeren.

ONZE INLICHTINGENDIENST

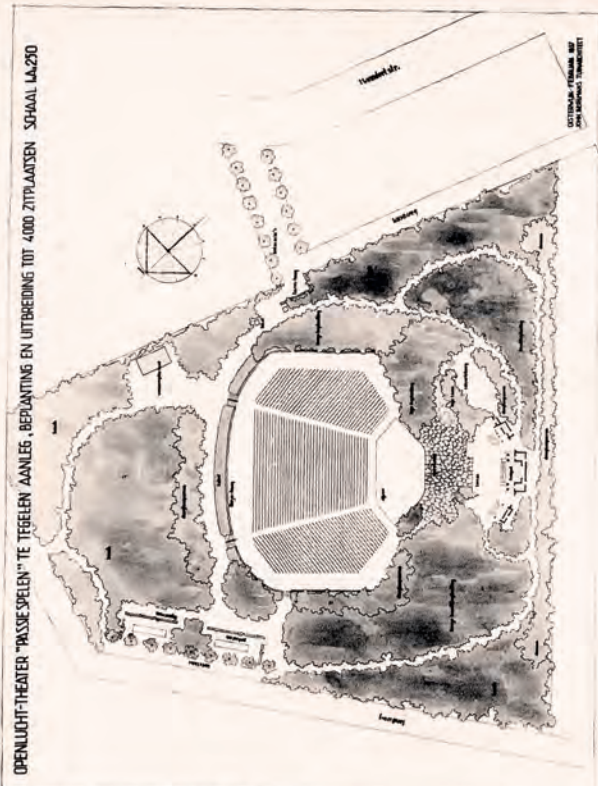
WIJ GEVEN GRATIS ALLE INLICHTINGEN, zonder eenige verplichting, aan onze cliënten in verband met moeilijkheden die zij met hun tuin of planten mochten ontmoeten. Ook zij die cliënt willen worden kunnen hiervan gebruik maken.

OPENLUCHT-THEATER "PASSIESPELEN" TE TEGELEN PERSPECTIEF AANLEG EN BEPLANTING

Ontwerp:
J. Bergmans

UITVOERDIG VERBOD
ZONNEN BEPLANTINGEN TUINARCHITECT

OPENLUCHT-THEATER "PASSIESPELEN" TE TEGELEN DOORBLIK NEDERWEG TOEGANG

UITVOERDIG VERBOD ZONNEN BEPLANTINGEN TUINARCHITECT

Ontwerp: J. Bergmans

FAASSEN-HEKKENS' TUINARCHITECTUUR

Openluchttheater 'Passiespelen' Tegelen. Afbeelding uit kwekerscatalogus Faassen-Hekkens 1937-1938, Wageningen U&R-Library, Special Collections.

Inleiding

John Bergmans (1892-1980) werkte gedurende het interbellum en de wederopbouwperiode als tuinarchitect voor de industriële, zakelijke en bestuurlijke elite in de provincies Noord-Brabant en Limburg. Jarenlang was hij de enige tuinarchitect ten zuiden van de grote rivieren. Hij had een enorme plantenkennis, opgedaan tijdens zijn werk op diverse Nederlandse en buitenlandse kwekerijen, en een grote liefde voor zowel planten als de tuinkunst. Een passie, die hij niet alleen uitte in zijn tuin- en parkontwerpen, maar ook in zijn boeken. Zijn *Rots- en muurtuinen* uit 1928 en *De tuin bij het huis* uit 1936 werden gebruikt door talloze, actieve tuinliefhebbers, en zijn *Vaste planten en rotsheesters* – verschenen in 1924 en herdrukt in 1939 – was lange tijd hét handboek voor de nomenclatuur van cultuurvariëteiten voor de binnen- en buitenlandse kwekerswereld. Naast zijn boeken publiceerde hij honderden artikelen in tuinbladen, over planten en over tuinen. Voor al dit werk, en voor zijn bijdrage aan de oprichting van de International Dendrology Society in 1952, werd Bergmans in 1974 door de Royal Horticultural Society geëerd met de prestigieuze Gold Veitch Memorial Medal.

John Bergmans ontwierp, zoals de meeste van zijn vakgenoten, zijn tuinen en parken in een gemengde stijl: een stijl waarin de architectonische tuinstijl en de landschappelijke tuinstijl gecombineerd werden toegepast. Typerend voor hem echter was dat hij, ook toen rond de Tweede Wereldoorlog veel tuinarchitecten de overstap maakten naar een meer functionalistische tuinstijl, trouw bleef aan die gemengde stijl en vooral aan de landschapsstijl.

Van zijn parken zijn een aantal verrassend goed intact gebleven, zoals het villapark 't Klompven in Oisterwijk, de Botanische Tuin in Kerkrade, het Steinerbos in Stein en het Schutterspark in Brunssum, of in België de botanische tuin

in Kalmthout en het arboretum op het landgoed Hemelrijk in Essen. De meeste van zijn particuliere tuinen echter hebben de tijd niet doorstaan. Soms herinneren alleen nog een enkele boom, enige heesters uit een heesterborder of een hekwerk aan de tuin. Ook de ruimtelijke structuur is vaak aangetast. Opvallend is echter, dat een aantal van zijn in architectonische stijl ontworpen tuinen nog wel bestaat, waaronder de tuin bij het landhuis De Lings in Tegelen.

Bergmans was een plantenkennner en een tuinarchitect die gedurende een lange tijd met zijn werk het dagelijkse en het recreatieve landschap voor velen verfraaide en veraangenaamde. Dit boek, met een viertal essays en een oevrecatalogus, is gewijd aan zijn leven en werken.

Omdat we menen dat een historische studie zoals deze alleen van nut is, als zij in de praktijk bruikbaar is, hebben we veel personen, waaronder studenten, bij het onderzoek betrokken. Tot ons plezier hebben we, zelfs vóórdat de studie geheel klaar was, adviezen kunnen geven bij een drietal parkrenovaties/-restauraties en bij de mogelijke aanwijzing tot monument van één tuin.

Wij danken: Liesbeth Missel, conservator van de Wageningen University & Research – Library, Special Collections en medewerkers; de medewerkers en vrijwilligers van de stichting Biografieën en Oeuvrelijsten van Nederlandse Architecten en Stedenbouwkundigen (BONAS); Behrang Mousavi, manager erfgoed van Het Nieuwe Instituut te Rotterdam; Ad van den Oord, historisch-socioloog in Oisterwijk; Ben Groen, oud-conservator, en Harry van Beers, voormalig directeur van de Botanische Tuin in Kerkrade; Jack Martin en Hans Janssen, respectievelijk docent en oud-docent beplantingen aan de Hogeschool Van Hall Larenstein; Koen Visser, neef van John en Coby

Bergmans-Visser; Léon Faassen, directeur, en Gérard Faassen, oud-directeur van kwekerij Faassen-Hekkens in Tegelen; Gerit Bolhuis, oud-directeur van kwekerij Abbing in Zeist; Nel Zoontjes, de vroegere huishoudelijke hulp van John en Coby Bergmans-Visser; Ranko Hamelinck, Heemkundekring Dongen; Jeanette Haverkort, oud-beleidsmedewerker groen van de gemeente Oisterwijk; Joost Werkhoven, Stichting Stadsbomen Tilburg; Adriaan van Haften, oud-docent handtekenen van de opleiding Landschapsarchitectuur en Ruimtelijke Planning; Willem Verhoeven, oud-docent beplantingen aan de Hogeschool Van Hall-Larenstein en lid van de Monumentencommissie van de Nederlandse Tuinenstichting; Ivo Janssen, landschapsarchitect; Louise Onderwater, tuinontwerper; Die-neke Onderdelinden, onderzoeker en adviseur groen erfgoed; Beline Geertsema-Keij, oud-voorzitter, Honey Wolff, oud-bestuurslid, en Marian Lenshoek, oud-hoofdredacteur van *Tuin-journaal* van de Nederlandse Tuinenstichting, de redactie van

Cascade, bulletin voor tuinhistorie; Anna van Gerve, Thomas Raap, Jildert de Boer, Saskia Bottenberg, Yvette Drent, Stefan Jaspers, Sam Buitenhuis, Jochem van Lith, Wilco van Loo, Hylke Pander en Mark Veldhuizen, studenten van de Hogeschool Van Hall Larenstein, en de tuineigenaren die ons zo hartelijk ontvingen: Daniël en Barbara De Belder, die ons uitgebreid rondleidden over hun landgoed Hemelrijk in Essen; O. Strens van De Koekamp in Munstergeleen; Harry Noten van De Lings in Tegelen; The Hillock in Oosterbeek; de heer en mevrouw Van Gorp-Koeman en Léon en Gitta van Asten in Tilburg; de heer en mevrouw Eurlings in Valkenburg; de heer F. Turkenburg, voormalig klooster De Beyart in Maastricht, en Abraham Rammeloo, conservator van het Arboretum Kalmthout. En ten slotte, als curator van de studie, Erik de Jong, hoogleraar cultuur, landschap en natuur aan de Universiteit van Amsterdam.

JOHANNA KARSEN-SCHÜÜRMAN
MARIANNE VAN LIDTH DE JEUDE

Het gezin Visser in Oosterwijk, 1920-1930. Staand: v.l.n.r. Han Wezelaar, Willy Wezelaar-Visser, Jan Visser en John Bergmans; zittend: Jan Visser jr. (met pet), Coby Visser (aan de voeten van haar vader) hun drie zusters en moeder, J.A. Visser-Aldenberg (geknield) en een onbekende. Archief K. Visser.

Landgoed Hemelrijk, Essen (België). Gezicht op de vijver,
2012. Fotografie M. van Lidth de Jeude.

Van Antwerpen naar Oisterwijk – van tuinbaaszoon tot plantenkenner en tuinarchitect

MARIANNE VAN LIDTH DE JEUDE

Het begin

John Baptiste Bergmans werd op 6 juni 1892 geboren in Antwerpen. Als zoon van een tuinbaas bracht hij zijn jeugd door op een buitenplaats. De Antwerpse ‘hoven van plaisantie’ lagen in een groene kring rondom de welvarende havenstad, en John moet er als kind in het donkere struikgewas, onder het lommer van de bomen en op de grote zonnige gazons van het landschapspark gespeeld hebben.¹ Hij holde over de slingerpaden, sjouwde achter de tuinlieden met hun zware maaimachines aan, keek geboeid toe bij het opmaken van de bloembedden en het kweekwerk in de kassen, en vergezelde zijn vader op zijn inspectietochten. De beelden en de sfeer van de buitenplaatsen moeten diep in zijn wezen gegrift zijn, want hij groeide uit tot een tuinarchitect en plantenkenner die zijn leven lang gehecht bleef aan de landschapsstijl van die parken. Essentieel voor zijn verdere leven was ook dat hij er de verhoudingen tussen de verschillende standen leerde kennen, waardoor hij gemakkelijk kon omgaan met allerlei soorten mensen, van werklieden tot elite. Tegelijk vormde dit ook de basis voor zijn latere, intens beleden socialistische gedachtengoed.

Bergmans schreef zich als vijftienjarige in voor de opleiding van de Antwerpse Hortus. Professor Henri Van Heurck, beroemd om zijn verzameling herbaria, was er directeur.² Bij de Hortus kwamen grote hoeveelheden exotische planten binnen, vooral uit de toenmalige Belgische kolonie Kongo, die bestudeerd en gecatalogiseerd moesten worden. Het was dé plek voor een ijverige leerling om de beginselen van de moderne horticultuur te leren kennen. Bergmans kreeg bij het verlaten van de school het volgende getuigschrift mee: ‘De ondergeteekende H. Beukelaer, leraar-bestuurder van den Stedelijke Kruid-

John Bergmans in 1909. Archief K. Visser.

tuin van Antwerpen, verklaart dat de heer John Bergmans, gedurende drie jaren den leergang van plantenkunde met vlijt gevolgd heeft, dat hij zeer op de hoogte is van den teelt der orchideeën en dat hij zeer aanbevelingswaardig is als brave en oppassende stielman.³

Hij vertrok naar de befaamde kwekerij van Léon Chénault in het Franse Orléans, waar hij zich verder bekwaamde in de plantenvermeerderings- en selectiemethodes van bomen en struiken, en vooral van rozen.⁴ Ook werkte hij in die periode enige tijd op een landgoed op een eiland in de Middellandse Zee, ter hoogte van Marseille.⁵

Bij terugkeer in Vlaanderen, in 1913, schreef hij zich in voor de studie plantkunde aan de Gentse universiteit. In augustus 1914 moest hij die studie echter afbreken omdat hij, als een gevolg van de Duitse oorlogsdreiging, onder de wapenen werd geroepen. Toen de Duitsers de haven van Antwerpen bombardeerden, vluchtte hij tezamen met meer dan één miljoen burgers en veertigduizend militairen over de grens naar het neutrale Nederland. Alhoewel in Nederland burgervluchtelingen

bij particulieren en in kampen werden ondergebracht, werden militairen geïnterneerd, wat betekende dat zij niet vrij waren in hun bewegingen.⁶ Desalniettemin dook Bergmans enige weken later, blijkbaar in de chaos aan het leger ontkomen, op in de omgeving van Haarlem.⁷ Op 10 november 1914 verscheen in het *Haarlem's Dagblad* een kleine advertentie – één tussen vele – met de tekst: 'John Bergmans verzoekt inlichtingen omtrent den heer H. van der Groen, uit Contich bij Antwerpen.'⁸ Waarschijnlijk wilde hij Van der Groen, van wie hij vermoedde dat die ook naar Nederland gevlucht was, om een aanbeveling vragen die hem zou kunnen helpen bij het zoeken naar werk.

Langs kwekerijen en een buitenplaats

Bergmans vond werk dichtbij Haarlem, bij de toen nog jonge kwekerij Van Empelen en Van Dijk, gelegen naast het station van Heemstede. Van Empelen en Van Dijk werd de eerste in zijn gang langs een reeks Nederlandse kwekerijen. Na twee jaar ver-

De ouders van John Bergmans met zijn zus Julia bij een plantenkas met oorlogsschade op een buitenplaats in Antwerpen, 1915. Archief K. Visser.

Rozenoord aan de Amsteldijk, Amsterdam, 1905. Ansichtkaart uitgeverij E.H. Sikken, Amsterdam; Beeldbank Stadsarchief Amsterdam.

Familie Visser aan een feestelijke dis in Amsterdam, 1920-1930. Archief K. Visser.

Buitenplaats Dennenheuvel, Heemstede. John Bergmans in de tuin en de kas, 1916-1919. Archief K. Visser.

trok hij naar de veel grotere kwekerij Rozenoord aan de Amstel, vlakbij de begraafplaats Zorgvlied in Amsterdam.⁹ Hij kreeg een goed getuigschrift mee: 'Bedoeld persoon is zeer ontwikkeld op Dendrologie en verdere algemeene ontwikkeling. Kan hem als vakman een ieder recomanderen.'¹⁰

Rond die tijd ontmoette hij Coby Visser, die zijn levensgezelin zou worden. Coby was de oudste dochter in een groot, artistiek gezin, dat hem hartelijk opnam. Haar vader, Jan Visser (1875-1933), was architect, gespecialiseerd in landhuizen in de stijl van de Amsterdamse School.¹¹ Haar zus Willy studeerde aan

de Amsterdamse Kunstnijverheidsschool, en trouwde met een medestudent, de modernistische beeldhouwer Han M. Wezeelaar (1901-1984).¹² Coby zelf ging enkele jaren later, waarschijnlijk door haar vriend beïnvloed in haar keuze, studeren aan de Tuinbouwschool voor Meisjes Huis te Lande in Rijswijk.¹³

Al gauw ambieerde Bergmans meer dan de positie van tuinman op de kwekerij aan de Amstel, en solliciteerde hij met succes naar de functie van rentmeester en tuinbaas op de buitenplaats Dennenheuvel in Heemstede.¹⁴ Hij kreeg er de opdracht een nieuw tuingedeelte aan te leggen.¹⁵ Tot verdriet van de ei-

John Bergmans op excursie met een onbekend gezelschap, 1920-1930.
Archief K. Visser.